

Ryssland i rymden

Nostalgi, futurism och stormaktspolitik

Johan Eriksson & Roman Privalov

Russia in Space: Nostalgia, Futurism and Great Power Politics

How is outer space perceived in contemporary Russian politics and popular culture? This question is addressed through an analysis of post-Soviet Russian space policy and Russian popular culture, the latter concerning e.g. space museums, movies and literature. By looking both at Russian space policy (operated mainly through the Russian state corporation Roscosmos) and at expressions in popular culture, a wide plethora of ideas and visions of cosmos and Russia's place in space is observed. Patterns of continuity and change are observed in both realms, and linkages between politics and popular culture are noted. Expressions of Soviet nostalgia exists, but there is also a widespread perception of Russia as a weakened space power, seeking to maintain space exploration capacity rather than to take a global lead. In contemporary popular culture, there is also a new diversity of space visions, ranging from postcolonial critique of Soviet and contemporary Russian space policy to global liberal notions and new imperial visions.

Inledning

Den 12 april firas varje år Rymddagen i Ryssland, till minne av att Jurij Gagarin 1961 blev den första människan att färdas i rymden. Gagarins rymdfärd var en av flera framgångar för det tidiga sovjetiska rymdprogrammet. Sovjetunionen var även först i världen med att skicka upp en kvinna i rymden – kosmonauten Valentina Tereshkova – som 1963 ensam tillbringade tre dygn i en satellit i en bana kring Jorden. Därtill genomförde kosmonauten Alexei Leonov den första rymdpromenaden i mars 1965. Sovjetunionen var också först med att skicka upp en obemannad satellit i omloppsbana kring Jorden – Sputnik I. Detta skedde redan 1957.

Firandet av Rymddagen den 12 april 2022 – knappt två månader efter Rysslands invasion av Ukraina – var i flera delar likt firandet under tidigare år, med

Johan Eriksson är professor i statsvetenskap vid Södertörns högskola; Roman Privalov är doktorand i statsvetenskap vid Södertörns högskola.

E-post: johan.eriksson@sh.se; roman.privalov@sh.se

pompa och ståt, men även spår av förändring kunde skönjas. President Putin höll denna gång tal vid kosmodromen Vostochny, den nya ryska rymdbasen i östra Ryssland. Vostochny invigdes 2016 och är avsedd att göra landet mindre beroende av den ryskkontrollerade kosmodromen Baikonur i Kazakstan.¹

I sitt tal sade Putin bland annat följande:

Each one of us is experiencing extraordinary feelings today: it's genuine pride for generations that have accomplished this epic technological breakthrough and simultaneously faith in the future, in our power and in our progressive development. Confidence in that we will definitely achieve the goals that we have set. I am certain that this will be the case [...] They [workers and engineers] worked for the country and fought for their Motherland at factories and design bureaus in the full sense of the word. And they won in a fierce and utterly tight race for leadership in outer space. They were the first to create an artificial satellite of the Earth, a manned spacecraft, a space station and launched autonomous missions to study the Moon and Mars [...] I am confident that our country will see more events of this kind (TASS 2022a, officiell rysk översättning).

En nyhet i detta tal är uttrycket ”att strida för moderlandet”, en fras som tidigare använts med anspelning på andra världskriget, men som efter invasionen av Ukraina 2022 uttryckligen används även för att anspela på detta krig. Tidigare var sådana uttryck ovanliga i officiella rymdsammanhang, men det nygamla bruket avspeglar en alltmer militariserad statlig retorik i rymdfrågor. Putins tal återknöt i övrigt till innehållet i tidigare linjetal om rymden; dels lyfte den ryske presidenten fram de tidiga sovjetiska framgångarna, dels betonade han den ökade konkurrensen och behovet av att utveckla en egen, av omvärlden oberoende rysk uppskjutningsförmåga.

Även om rysk kritik mot väst och ryska varningar för framtida rymdkrig blivit allt vanligare under senare år (Lazareva 2022), inte minst efter invasionen av Ukraina, så finns samtidigt tydliga likheter i hur Ryssland och andra ledande rymdstater motiverar och framställer sina rymdprogram: de ger uttryck för nationell stolthet, bekräftar rollen som stormakt i rymden och betonar betydelsen av tävlan och att vara först, till exempel för att åter sätta fötter på månen eller nå Mars med bemannade farkoster. Här kommer vi också in på en huvudpoäng som denna artikel framhåller: att stormakters rymdpolitik

1 Det kan noteras att Putin under vistelsen vid Vostochny vid sin sida hade Lukasjenko, presidenten i Belarus – vilket kan tolkas som en manifestation av Lukasjenkos lojalitet gentemot Putin även under brinnande krig. I sitt tal lyfte Putin även fram vänskapsrelationerna mellan Ryssland och Belarus. Belarus har sedan 2009 en egen rymdmyndighet, som framförallt arbetar med satellitkommunikation. Rymdprogrammet i Belarus är i hög grad beroende av Ryssland, liksom landets strategiska relationer i övrigt.

framförallt speglar överordnade statliga strategiska föreställningar om nationell identitet och status. I de ledande rymdstaterna USA, Kina och Ryssland är politiska motiv, strategiska målsättningar och rymdvisioner i grunden mycket lika, trots att staternas politiska system och kulturer starkt skiljer sig åt. I USA har visserligen rymdverksamheten på senare år öppnats upp för privata initiativ som Elon Musks SpaceX och Jef Besos Blue Origin, men en stor del av denna verksamhet utförs – och finansieras – på uppdrag av NASA. De visioner som uttalas av dessa entreprenörer är i hög grad samstämmiga med den amerikanska statens och i stora drag desamma som rådde i rymdålderns begynnelse på 1950-talet (Eriksson & Newlove-Eriksson 2022, Rementeria 2022).

Rymdprogrammets utveckling och nationella betydelse tycks alltså i vissa avseenden påverkas mindre av om landet ifråga utvecklas i demokratisk eller auktoritär riktning och mer av jakten på prestige och stormaktsstatus. Samtidigt finns naturligtvis skillnader i stormakters rymdstrategi och vision, så också mellan de tre stora rymdstaterna. Ryssland är av särskilt intresse, dels då det råder stor brist på samhällsvetenskaplig forskning om det post-sovjetiska rymdprogrammet, dels eftersom en ny järnridå nu tycks växa fram i världspolitiken med tydliga återverkningar även inom den internationella rymdpolitiken (Eriksson & Giacomello 2022). I mars 2022 meddelade Dmitri Rogozin – dåvarande chefen för det ryska rymdbolaget Roscosmos – att Ryssland som ett svar på de nya västliga sanktionerna mot landet kommer att lämna den internationella rymdstationen ISS – ett unikt rymdsamarbete med USA och andra västliga partners som pågått kontinuerligt under tjugo års tid trots att relationerna mellan Ryssland och USA ofta varit frostiga. Beslutet att lämna ISS bekräftades sommaren 2022 av Yuri Borisov, ny chef för Roscomos och tidigare vice premiärminister.

I det följande kommer vi först beskriva hur rymdpolitik och rymdvisioner utvecklats i Ryssland efter Sovjetunionens fall, där inslag av både kontinuitet och betydelsefulla förändringar lyfts fram. Vi tittar närmare inte bara på det statliga ryska rymdprogrammet, utan belyser även hur visioner om rymden yttrar sig i modern rysk populärkultur. Därefter analyserar vi vad det ryska rymdprogrammet och de ryska rymdvisionerna har för betydelse för den ryska staten och nationen. Vi beaktar här såväl realpolitiska, konstruktivistiska som postkoloniala perspektiv – och vi betonar särskilt hur dessa skilda perspektiv förenas i en gemensam slutsats om rymdens avgörande betydelse för att nå, behålla och utveckla rysk stormaktsstatus. Avslutningsvis lyfter vi fram behovet av att analysera inte enbart stormaktsrelationer i rymden, utan också att beakta relationen mellan politik och populärkultur, som vi menar håller på att få en allt större betydelse för hur verklighetens rymdprogram utvecklas – inte enbart i Ryssland. Rysk populärkultur, förmedlad via bland annat utställningar, film och litteratur, bidrar både till att legitimera existerande rymdprogram och att främja alternativa framtidsperspektiv och ideal (Privalov 2022a, b).

Postsovjetiska rymdvisioner: vad har hänt?

När Sovjetunionen upplöstes 1991 övertog Ryssland kontrollen över både dess kärnvapen och rymdprogram. I det följande beskriver vi hur rymdprogrammet och den federala rymdpolitiken har utvecklats och hur ryska, populärkulturella visioner om rymden – inom de ryska rymdmuséerna, inom rysk film och litteratur – parallellt vuxit fram. Det statliga rymdprogrammet och den ryska populärkulturen om kosmos uppvisar nämligen intressanta och betydelsefulla kopplingar, som vi redogör för nedan.

RYMDPROGRAMMETS UTVECKLING

Det postsovjetiska rymdprogrammet handlade inledningsvis om att säkra kontrollen över händelseutvecklingen sedan de sovjetiska myndigheterna upplöstes, inklusive ansvaret för kosmodromen Baikonur i Kazakstan. Kalla krigets slut och Sovjetunionens upplösning banade väg för en våg av liberala reformer och tätare kontakter mellan Ryssland och västmakterna (se Vendil Pallin i detta nummer). Vid denna tid av avspänning växte även idén fram om ett närmande mellan Ryssland och USA inte bara avseende handel och säkerhetspolitiska relationer, utan också i form av ett fredligt samarbete i rymden. Ryssland blev därmed en huvudpartner i skapandet av den internationella rymdstationen ISS och bidrog med en egen modul till rymdstationen samt uppskjutningar från Baikonur – ett rymdsamarbete som nu går mot sitt slut.

Det självständiga Ryssland fick tidigt ekonomiska svårigheter i övergången från planekonomi till marknadsekonomi, något som också drabbade rymdprogrammet (Bodner 2017, Harvey 2001, Makarov & Payson 2009, Tarasenko 1996). Mer långtgående ryska ambitioner som t ex att försöka nå månen eller Mars och att bygga en rysk rymdfärja fick stå tillbaka. Rymdfärjeprojektet "Buran" – ett ursprungligen sovjetiskt initiativ som togs sent 1970-tal – lades ned redan 1993. Det postsovjetiska rymdprogrammet har även genomgått flera omorganisationer med vågor av både centralisering och uppsplittring. 2017 omvandlades Roscosmos, sedan 2015 officiellt Statliga enheten för rymdverksamhet, till ett offentligt ägt bolag, med starkt centraliserad kontroll över huvuddelen av den ryska rymdverksamheten (Aliberti & Lisitsyna 2019, Makarov & Payson 2009).

Det ryska rymdprogrammet har lyckats med att bibehålla självständig uppskjutningskapacitet i kraft av de sovjetbyggda Soyuz-raketerna, samt etableringen av Vostochny-kosmodromen.

Fram till juli 2022 har ett tiotal lyckade uppskjutningar genomförts från Vostochny, framförallt för utplacering av satelliter. När USA 2012 lade ned sitt rymdfärjeprogram fick Ryssland monopol på att skicka människor till ISS – vilket gav landet en hel del intäkter via höga "biljettpriser", intäkter som ökade kraftigt över tid (Aliberti & Lisitsyna 2019), fram till att USA genom SpaceX i maj 2020 återigen kunde skicka astronauter från amerikansk mark.

Den postsovjjetiska rympolitiken har, trots svängningar i ekonomin och i världspolitiken, karaktäriserats av fem mer eller mindre beständiga teman, vilket framgår av de fleråriga ryska rympprogrammen, den ryska federala rympdagen, samt tal och uttalanden gjorda av Putin, förre presidenten Medvedev samt Roscosmos tidigare direktör Rogozin (Eriksson & Privalov 2021): *historiskt arv, internationellt rympsamarbete, modernisering, militarisering samt självständig rympkapacitet*.

Även om alla fem teman har funnits med sedan Ryssland övertog det tidigare sovjetiska rympprogrammet varierar det i hur framträdande de varit. Idén om det historiska arvet har funnits med under hela perioden fram till nu, medan moderniseringstemat var särskilt framträdande under Medvedevs presidentperiod. Sedan Putin återtog presidentposten 2012 har två linjer kommit att bli allt viktigare, särskilt sedan invasionen av Ukraina – att utnyttja rymden för militära syften och att skapa en av omvärlden oberoende rympkapacitet. Fram till krigsutbrottet i februari 2022 var idén om internationellt samarbete också viktig och då med inriktning på USA och Europa, men efter invasionen har rymparbetet med väst brakat samman och en förstärkning av det sedan tidigare initierade rymparbetet med Kina kan skönjas.

En konstant i den ryska rympolitiken är föreställningen om rympprogrammet som ett *historiskt arv* som den ryska staten har ansvar för. Detta visar sig genom hyllningar av de tidiga sovjetiska framstegen i rymden, eller genom att Ryssland framställs som en "erkänd ledare" i rymden (Kreml 2001a, b), att landet har "unika möjligheter" för rympverksamhet och drivs av en "historisk mission" – föreställningar som ibland uttrycks i rent religiösa eller andliga termer (Kreml 2004, 2011b, Roscosmos TV 2018). Putin har återkommande betonat att målet med den ryska rympolitiken är att säkra och förstärka Rysslands position som en "stormakt i rymden" (Kreml 2008, Consultant Plus 2013).

Det är alltså tydligt att det historiska, sovjetiska arvet som framstående rympnation idag är centralt för den egna bilden av Ryssland som en stormakt (se Skak i detta nummer). Lika tydligt är att denna identitet också bygger på en föreställning om USA som "den andre" – det land Ryssland framförallt jämför sig och konkurrerar med. Liknande föreställningar går igen på kärnvapenområdet, liksom inom energipolitiken. Rympnationstemat lyfts fram i olika ritualiserade sammanhang, som den redan nämnda årliga Rymddagen. Det är också tydligt i de utställningar som finns att beskåda vid de ryska rympmuséerna i bland annat Moskva och Sankt Petersburg (Privalov 2022a, b).

Ifråga om *internationellt rympsamarbete* har Ryssland ända fram till invasionen av Ukraina våren 2022 framhållit kontakterna med USA, Europa och andra västliga aktör som mycket betydelsefulla. Relationerna med väst har genom åren beskrivits som "signifikanta" för det ryska rympprogrammet, medan rympsamarbete med andra aktörer, däribland Kina och Indien,

betecknats som "skyldigheter". Denna betoning bör tolkas som en avgörande skillnad i prioritet, nämligen att väst och då i synnerhet USA betraktas som den stormakt Ryssland främst har att mäta sig med.

I en tidigare studie av det ryska rymdprogrammet konstaterade vi att Ryssland betraktade Kina som en mindre betydelsefull rymdaktör – både avseende samarbete och i rollen som "den andre", dvs. som konkurrent (Eriksson & Privalov 2021). Rysslands invasion av Ukraina våren 2022 innebar att vår bedömning måste omprövas (se även Vendil Pallin i detta nummer). Sanktionerna blev som bekant omfattande, vilket också påverkade allt samarbete om rymden, inklusive ISS. Europeiska rymdstyrelsen ESA beslutade att alla pågående samarbetsprojekt med Ryssland, däribland ExoMars, utvecklandet av en obemannad farkost avsedd för Mars, skulle avbrytas. Som nämnts meddelade de ryska ledningen våren 2022 att de som ett svar på sanktionerna ansåg att det var nödvändigt att avbryta rysk medverkan i arbetet med den internationella rymdstationen ISS, även om pågående missioner skulle tillåtas fullföljas.

Tidigare ryska utfästelser om att tillsammans med västliga partner genomföra nya ambitiösa resor till månen och Mars har nu helt försvunnit. Istället finns som sagt tecken på att det ryska rymdsamarbetet med Kina, som utvecklats flera år innan kriget i Ukraina, nu kan komma att förstärkas och fördjupas. Kina har på kort tid utvecklat ett mycket ambitiöst rymdprogram, med en egen rymdstation i omlopp kring Jorden. Kina har också lyckats med en obemannad mission till månens baksida, samt har ett flertal framskridna planer på erövring av yttre rymden. Våren 2021 slöt Ryssland och Kina ett avtal om en gemensam bas på månen (Goswami 2021, TASS 2022b). Västliga bedömare menar att det rysk-kinesiska rymdsamarbetet intensifierats sedan 2018 och att det i hög grad inkluderar militära inslag som exempelvis underrättelsesamarbete, gemensamt satellitnätverk och vapenutveckling (Mashie 2022). Ryssland har även aviserat planer på en egen bemannad rymdstation i omlopp kring Jorden, vilket skulle innebära ett återtagande av den kapacitet som Sovjetunionen hade med rymdstationen *Mir* ("fred" eller "värld"), som var i omlopp kring Jorden i knappt tjugo år, mellan 1986 och 2001. Huruvida Ryssland verkligen kommer bygga en ny egen rymdstation återstår att se; möjligen är ett mer nära liggande scenario att Ryssland ansluter sig till den kinesiska rymdstationen.

En återkommande föreställning om internationellt rymdsamarbete, vilken närmast har betydelsen av ett mantra, är att Ryssland uttryckligen eftersträvar en "likvärdig" ställning i den internationella rymdverksamheten och att inte "halka efter" (Pravo 2009, Unigeo 2013, Kreml 2011a). Betoningen av "likvärdighet" stärker dels Rysslands självbild som en stormakt att räkna med, dels den ryska uppfattningen att staters ställning i den internationella politiken skall bedömas utifrån materiell styrka och kapacitet (där kärnvapen och rymdprogram spelar en avgörande roll) men också att staters interna politiska liv är oväsentligt. Betoningen av "likvärdighet" förefaller inte ha förändrats efter

invasionen av Ukraina, även om rymdsamarbetet nu skiftar fokus från väst till öst.

Ett tredje återkommande tema i den ryska rymdpolitiken handlar om *modernisering*, vilket bland annat syns i den ryska federala rymdlagen, som slår fast att det primära syftet med rymdverksamheten är att främja "statens ekonomiska utveckling" och "befolkningens välfärd" (Garant 2018). Ryssland tog som sagt över det sovjetiska rymdprogrammet och dess åldrande infrastruktur. Behovet av underhåll och teknisk förnyelse var och förblir påtagligt, och situationen förvärrades under de ekonomiskt tuffa åren Ryssland genomgick under 1990-talet. Modernisering av rymdprogrammet har kontinuerligt lyfts fram i den ryska rymdpolitiken, men ambitionen var särskilt tydlig under Medvedevs presidentperiod, 2008-2012. Under Medvedev lyftes rymdprogrammet fram som en del av den generella ryska strategin för ekonomisk strukturomvandling, med betoning på teknisk utveckling, effektivisering, konkurrenskraft och kostnadsreducering (Kreml 2007a, b). Rymden pekades under Medvedev ut som en del av den framväxande "kunskapsekonomin", som skulle bidra till att lyfta Ryssland ur ekonomisk kris och borga för tillväxt och välstånd (Kreml 2008a). Särskilt framhölls att Ryssland hamnat på efterkälken i relation till USA avseende ekonomisk-teknisk utveckling generellt, inklusive rymdsatsningarna. När Putin återtog presidentmakten 2012 bestod denna betoning av modernisering och rymdverksamhetens betydelse för den ryska ekonomin, men sedan dess har militarisering och oberoende rymdkapacitet lyfts fram som mer betydelsefulla inslag i den ryska rymdpolitiken.

Temat *militarisering* i rymden har varit centralt sedan rymdålderns begynnelse på 1950-talet – vilket också avspeglas i det internationella rymdfördraget OSC (Outer Space Treaty) från 1967, som uttryckligen förbjuder ockupation av himlakroppar och utplacering av massförstörelsevapen i rymden, samt definierar rymden som en "allmänning" för fredliga ändamål. Rymdfördraget visar uppenbarligen på en tidig insikt om rymdens militära betydelse, varför en fördragsmässig begränsning av rymdens militarisering ansågs nödvändig.

Sedan rymdålderns begynnelse har också rymdverksamhetens "mörka" och "ljusa" sidor varit tydliga. Parallellt med den civila utforskningen av himlakroppar och universum, har stater utnyttjat satelliter och rymdfarkoster för att utveckla system för militära ändamål: underrättelsetjänst, kommunikation och hantering av vapensystem, inklusive interkontinentala ballistiska missiler och anti-satellitvapen. Den militära användningen av rymden gäller inte längre enbart stormakter som Ryssland, Kina och USA – utan i princip alla stater som har någon form av rymdkapacitet (i dagsläget rör det sig om mer än 80 stater, vars militära rymdkapacitet främst avser satellitbaserade kommunikations- och jordobservationssystem).

I likhet med andra rymdstater har Ryssland kontinuerligt pekat på behovet av att förhindra militarisering av rymden (Shoumikhin 2003), trots att de själva

bidrar till densamma. Ryssland visade sin militära rymdförmåga bland annat i november 2021, då de sköt ned en av sina egna inaktiva satelliter, ett så kallat ASAT-test, vilket USA reagerade mycket starkt på; Ryssland anklagades för att inte mena allvar med sin retorik om att förhindra en eskalerande militarisering av rymden (Bugos 2021, Palkowsky 2021). Ryssland har bland annat understrukt problematiken med att satelliter i allt högre grad används för både civila och militära syften, så kallad "dual-use". Ryssland har också vid olika tillfällen föreslagit nedrustningskonferenser samt i allmänna ordalag talat om problem rörande rymdens "strategisk stabilitet" och rymden som en ytterst "känslig" domän.

2008 presenterade Kina och Ryssland ett gemensamt förslag för icke-militarisering av rymden, specifikt rörande utplacering av vapen i rymden, ett förslag som aldrig blev verklighet, bland annat på grund av amerikanskt motstånd (Su 2010, Tronchetti 2011). En slutsats är alltså att alla de stora rymdstaterna – USA, Ryssland och Kina – både varnar för militarisering och samtidigt bidrar till densamma. Detta beteende kan möjligen tolkas som utslag av hyckleri, men likaväl som att olika sorters retorik och beteende anpassas för olika typer av arenor och publik – inrikes- och utrikespolitiskt.

När Putin återkom som president 2012 blev retoriken snart mer specifikt riktad mot USA, ofta i konfrontativa ordalag. I den ryska militärdoktrinen från 2014 lyfts rymdbaserade vapensystem fram som ett direkt hot mot rysk säkerhet, vilket också anges som motivering för att Ryssland behöver militär rymdkapacitet för sitt eget försvar (Kreml 2014). Under ett besök i Moskva 2018 av dåvarande amerikanske säkerhetsrådgivaren John Bolton diskuterades rymdfrågor och Putin uttalade då att:

[S]åvitt jag kan minnas har USA:s vapensköld en örn: i ena handen håller den tretton pilar, i den andra en olivkvist med tretton oliver, som en symbol för en fredsälskande politik. Har er örn redan ätit alla oliver så att det endast finns pilar kvar? (Kreml 2018).

Det är inte förvånande att samtalstonen mellan USA och Ryssland hårdnat och blivit kritisk och mer fördömande, framförallt efter Rysslands invasion av Ukraina, vilket också syns i rymdpolitiska uttalanden. Båda sidor talar om behovet av avmilitarisering, men såväl Ryssland som USA har uppgraderat sina militära rymdstrategier (Bowman & Thompson 2021). Redan under Trump inrättades "Space Force" – den nya amerikanska försvarsgrenen för rymdverksamhet. I Ryssland har den centrala statliga kontrollen över all rymdverksamhet, såväl militär som civil, förstärkts och anti-satellitvapen har testats (i Kina lyder hela rymdprogrammet redan från början under militärt överinseende). Att en ny järnridå har uppkommit i världspolitiken är otvetydigt, och rymden är knappast en fredad zon utan snarare en central del i detta geopolitiska spel (Eriksson & Giacomello 2022).

Det femte temat i den postsovjetiska rymdpolitiken handlar om att behålla och utveckla Rysslands förmåga att på egen hand nå rymden, dvs. *självständig uppskjutningskapacitet*. Detta garanteras framförallt genom kosmodromerna, dvs. de ryska rymdbaserna Baikonur och Vostochny. Att ”garanteras oberoende access” till rymden nämns uttryckligen i de fleråriga federala rymdprogrammen och då särskilt att kunna nå rymden från ryskt territorium – specifikt när det gäller satelliter, bemannade rymdfarkoster och ”interplanetära stationer” (Kreml 2008). 2017 framhöll Putin att oberoende uppskjutningsförmåga är nödvändigt för att möta ”alla utmaningar” (Kreml 2017c). Att utveckla en egen uppskjutningskapacitet ingår även i en bredare målsättning om ”teknologiskt oberoende”, vilket handlar om att utveckla inhemsk kapacitet och att minska behovet av teknikimport, inklusive elektroniska komponenter (Roscosmos 2016).

RYMDEN I RYSK POPULÄRKULTUR

Ryska visioner om rymden syns inte enbart i det federala rymdprogrammet, utan även inom populärkulturen inklusive såväl statligt sponsrade filmer om sovjetiska rymdhjälten Gagarin som friare och mer kritiska föreställningar om alternativa framtider i rymden. Att det sovjetiska rymdprogrammet varit en källa till föreställningar om rymden i både sovjetisk och senare rysk populärkultur är otvetydigt (Gerovitch 2015, Maurer et al. 2011, Privalov 2022a, b). Sovjetstaten utnyttjade populärkulturella beskrivningar av rymden för att legitimera de statliga rymdsatsningarna och för att förstärka uppfattningen om sovjetkommunismens framsteg. Flera av dessa populärkulturella produktioner anspelar på det *historiska arvet*, som vi tidigare talat om. Att rymdvisionerna fanns redan på tsarväldets tid och var kopplade till politiska och sociala problem, förtegs dock av den sovjetiska censuren. Rymdmuséer grundades samtidigt som det sovjetiska rymdprogrammet iscensattes. I filmer, romaner och affischer framställdes framtidens kommunistiska utopi. I filmer som *Andromeda nebula*, *Stormarnas planet*, eller *Himlen kallar*, betvingar representanter för ett framtida Sovjetunionen den ogästvänliga yttre rymden. Samtidigt framställdes Sovjetunionen och dess rymdprogram som ett mer framgångsrikt alternativ till det amerikanska politiska systemet.

Rymdkulten fungerade också delvis som en kritisk udd riktad mot själva det sovjetiska systemet, men med en kritik som ofta uttrycktes på ett metaforiskt sätt. Ett tydligt exempel är filmen *Per Aspera Ad Astra* (genom hårt arbete nås stjärnorna) från 1981, som utgår ifrån en kommunistisk utopi om en blomstrande fredlig och harmonisk framtid på Jorden och där hjältar från Jorden ger sig ut i rymden för att återskapa liv och ordning på en planet som är förstörd av girig kolonialism och ekologiska katastrofer (Privalov 2022a).

I denna film, liksom i annan form av kritik mot det sovjetiska rymdprogrammet och det sovjetiska systemet i allmänhet, förpassades systemkritiken

till en undergroundkultur genom den statliga censurens ingrepp. På det sättet dominerade den officiella versionen av sovjetisk rymdverksamhet i den politiskt styrda offentligheten, samtidigt som den mer kritiska bilden spreds bland bredare lager i det sovjetiska samhället.

Som historisk forskning visat var de populärkulturella framställningarna om rymden inte enbart formade av en statligt driven kulturpolitik, utan också av enskilda rymdingenjörer och kosmonauter; dessa bidrog till spridning av flera olika rymdvisioner, som inte enbart sammanföll med den statligt sanktionerade bilden av rymdverksamheten (Gerovitch 2015, Siddiqi & Andrews 2011).

Under rymdålderns första decennier spreds en genuin rymdentusiasm i den sovjetiska befolkningen, uppmuntrad av rymdprogrammets framgångar och de populariserade framställningarna (Maurer et al. 2011). Slutsatsen är alltså att de populärkulturella framställningarna om rymden är betydligt mer varierande än den officiella statliga bilden av rymdens historia, nutid och framtid – och att det även funnits och fortfarande finns systemkritiska röster.

Efter de första decenniernas rymdkapplöpning mellan Sovjetunionen och USA växte det så småningom fram mer skeptiska motberättelser, som mot slutet av den sovjetiska eran började dominera över den statligt sanktionerade framställningen av rymden (Siddiqi 2011). Dagens postsovjetiska ryska rymdkultur är än mer diversifierad och representeras nu av en rad olika aktörer med varierande relationer till den statligt organiserade rymdpolitiken. I rysk minneskultur är glorifierandet av det sovjetiska rymdprogrammet inte entydigt utan har fått en mer skiftande karaktär, med betoning på vitt skilda aspekter av det sovjetiska förflutna. När Sovjetunionen föll samman och ekonomin omvandlades i marknadsekonomisk riktning blev bilden av det sovjetiska rymdprogrammet både en handelsvara och ett verktyg för legitimering av det statliga rymdprogrammet (Siddiqi 2005).

Det nostalgiska tillbakablickandet har tagit sig olika former. Det rör sig om såväl föreställningar om ett heroiskt förflutet som måste återskapas som mer öppet reflekterande och problematiserande tolkningar av historien (Privalov 2022a, b). Exempel på rysk science fiction innehållande kritiska skildringar av det sovjetiska rymdprogrammet är det tidiga 2000-talets *Papperssoldat* samt *Drömmar om rymden*, filmer som bland annat lyfter fram schismer mellan den politiska ledningen å ena sidan och ingenjörerna och kosmonauterna å den andra (Privalov 2022a, s. 4).

Sedan millennieskiftet har dock den ryska staten liksom enskilda privata aktörer i Ryssland agerat mer aktivt för att utnyttja det sovjetiska arvet, både för att legitimera det ryska rymdprogrammet och för att tjäna pengar. Idag har före detta sovjetiska kosmonauter och rymdingenjörer i ledande positioner inom myndigheter eller företag profiterat på sina ”heroiska” insatser. Samtidigt har den ryska staten sedan 2010-talet finansierat en rad nya storfiler med rymdtema: *Gagarin – den förste i rymden*, *Rymdvandraren*, samt *Salyut-7* (Privalov

2022b). Det *historiska arvet* som tema är i högsta grad levande i de statligt sanktionerade och finansierade populärkulturella projekten om rymden. Högaktuell är också den ryska science fiction-filmen *Challenge*, inspelad 2021 i den verkliga rymden, i den ryska modulen på den internationella rymdstationen ISS, med skådespelaren Yulia Peresild i huvudrollen (BBC 2021, Bodner 2021). Även Hollywood hade en ambition att spela in en science fiction-film på ISS (dock med Tom Cruise i huvudrollen), men Ryssland hann före (Sharf 2020). Ryssland visade därmed att nya höjder nåtts i sammanflätning av populärkultur och verklighetens rymdsatsningar. Noteras bör också att ryska staten har rustat upp flera av de främsta rymdmuséerna, bland annat i Moskva och Kaluga (Privalov 2022a).

Utnyttjandet av det sovjetiska rymdprogrammet liksom nya populärkulturella skildringar kan jämföras med hur den ryska regimen i sitt historiebruk använder minnen från andra världskriget – ”det stora fosterländska kriget” – i legitimerande och mobiliserande syfte. Heroiska berättelser bildar en historia där hjältar inom det sovjetiska rymdprogrammet offerar sig i statens tjänst och på det sättet hindrar amerikanska strävanden, även om individerna ofta i grunden är skeptiska till den politiska ledningen. Dessa heroiserande berättelser, som bland annat är vanligt förekommande i utställningar i de statliga rymdmuséerna, ger uttryck för en nostalgisk längtan till det sovjetiska förflutna – en tid då en utopisk framtid fortfarande sågs som möjlig (Privalov 2022b). Kritiska röster, emellanåt representerade av rymdexperter (t.ex. i samband med det internationella astronautförbundets kongress i Sankt Petersburg i juni 2021), handlar framförallt om att Ryssland kan och bör exploatera sin outnyttjade potential för att nå verkliga framgångar i rymden. Därigenom stödjer och förstärker de ryska rymdtjänstemännens officiella retorik de stora populärkulturella projekten inom rysk rymdkultur, sponsrade av staten.

Den ryska nyheroismen vad gäller rymden vilar på ett löfte om en tillvaro som liknar den sovjetiska, men som aldrig tycks kunna uppfyllas, och ett futuristiskt ideal som aldrig kan nås. Parallellt med den statliga berättelsen om rymden och det sovjetiska förflutna har alternativa rymdvisioner utvecklats under de tre decennier, som förflutit sedan Sovjetunionens fall. Sovjetisk science fiction utnyttjas för nya framtidsvisioner – alltifrån det sovjetfuturistiska, populärkulturella projektet ”USSR-2061” till visioner om ett fredligt internationellt rymdsamarbete där Ryssland åtnjuter respekt och inflytande (Privalov 2022b). Det visar sig också att antalet gräsrotsprojekt är väldigt stort, från hundratals privata rymdmuséer med utställningar av bland annat hemmagjorda rymddräkter, till hemmabyggda små raketer. Allt detta utgör vad som kallats populärkulturell ”nykosmisk” verksamhet (Sivkov 2019a, b, Sivkov & Teryokhin 2021).

Vad betyder rymden för Ryssland?

Efter att ha beskrivit det postsovetjetiska rymdprogrammet och dess olika rymdvisioner diskuterar vi nu mer i detalj den betydelse rymden har för den ryska nationen och staten. Detta sker utifrån skilda teoretiska perspektiv, här i form av realism, konstruktivism och postkolonialism.

Dessa perspektiv må ha olika vetenskapsteoretiska utgångspunkter och kan därför möjligen uppfattas som oförenliga, men att tillämpa dem i *parallella* analyser av ryska rymdvisioner fyller ändå en central heuristisk poäng: de leder alla till likartade slutsatser om rymdens fundamentala betydelse för rysk stormaktsidentitet. Vägen till denna slutsats skiljer sig dock åt, vilket vi redogör för nedan.

Vi framhåller också att rymdstrategier och -visioner bland stormakter är förhållandevis lika varandra världen över, oavsett politisk orientering: de handlar om att avslöja universums mysterier, kolonisera yttre rymden, utveckla rymdindustrins konkurrenskraft och att utnyttja rymddomänen för skydd av nationens säkerhet. I Ryssland såväl som i USA och Kina – de tre ledande rymdstaterna – har rymdprogrammen även stor betydelse för den nationella identiteten och de nationella intressena: i korthet utnyttjas de för att framhäva ländernas stormaktstatus. Att nå – och behålla – rymdkapacitet utgör, liksom kärnvapenkapacitet, en ytterst väsentlig del av vad som konstituerar en modern stormakt (jmf. Welch Larson & Sevhenko 2010).

Förmåga till bemannade rymdfärder och uppskjutning av farkoster från eget territorium är särskilt betydelsefull, både för symboliska och strategiska syften. Strävan att slå vakt om sin stormaktsstatus är således bestående, även om de underliggande och mer specifika teman som lyfts fram i rymdpolitiken varierar över tid, däribland Rysslands allt tydligare fokus på rymdens militarisering och oberoende rysk uppskjutningsförmåga, samt den allt skarpare ryska retoriken gentemot väst i allmänhet och USA i synnerhet.

RYSK RYMDPOLITIK I ETT REALPOLITISKT PERSPEKTIV

I ett realpolitiskt perspektiv handlar Rysslands rymdprogram om att befästa landets internationella maktposition och ytterst trygga statens överlevnad. Rymden möjliggör i militära termer det ultimata ”höjdövertaget” – framförallt genom att via satelliter kunna överblicka hela jordytan, men också för att kunna kommunicera över stora avstånd, styra missiler och förhindra motståndaren från att göra detsamma (Moltz 2019, Sheehan 2008). I en möjlig framtid finns även realpolitiska föreställningar om rymden som ett nytt slagfält där ett veritabelt ”stjärnornas krig” kan utspela sig. Realismen har alltid beaktat betydelsen av teknik som en säkerhetspolitisk maktfaktor, i synnerhet ny teknik som kan innebära maktförskjutningar – såsom utvecklingen av stridsvagnar, flyg, kärnvapen, rymdteknik och numer även cyberteknik och artificiell intelligens. Anti-satellitvapen är följaktligen ett centralt säkerhetspolitiskt instrument för

en stormakt. Enligt realismen förändrar tekniken politikens medel men inte politikens natur, som fortsatt handlar om statens överlevnad och den internationella maktbalansen.

I de federala ryska rymdpolitiska texterna kan en hel del realpolitiska föreställningar urskiljas. Det gäller behovet av "global militär stabilitet" i en situation av fortsatt militarisering av rymden och därmed risken för en förskjuten maktbalans, som i sin tur försvagar Rysslands säkerhetspolitiska position. Ryska företrädare bekymrar sig återkommande över att Ryssland "halkat efter" andra rymdstater, framförallt USA och nu möjligen även Kina.

Att uppnå "jämbördighet" och "likvärdighet" i rymden, som kontinuerligt lyfts fram som ryska målsättningar, kan ses som en realpolitisk strävan efter att rymdkapplöpningens rustningsspiral avbryts eller åtminstone kyls ned. I den mån realismens idévärld har fått fotfäste bland strateger och politiska beslutsfattare i Ryssland kan detta bidra till att förklara landets strävan efter (militär) maktbalans och vilja att bibehålla oberoende rymdkapacitet. Den nya järnridå som uppstått i världspolitiken efter Rysslands invasion av Ukraina – inklusive avbrutna samarbeten mellan Ryssland och Västvärlden, omfattande sanktioner och militär upprustning på alla sidor – kan tolkas som att realpolitiska snarare än liberala drivkrafter präglar den internationella politiken (Eriksson & Giacomello 2022).

Uttolkare av Rysslands stormaktsambitioner har långt före invasionen av Ukraina påtalat att den ryska ledningen drivs av "revanschism", "neoimperialism" och till med av "messianism" (Lewis 2018, Engström 2014). Ofta citeras Putins uttalande om att upplösningen av Sovjetunionen var "århundradets största geopolitiska katastrof", vilket tolkats som ett uttryck för en dröm om att återskapa ett storryskt imperium (Astrov & Morozova 2012: 192, Taylor 2018). Sådana tolkningar, vilka blivit allt vanligare sedan invasionen av Ukraina, kan dock inte förklara varför Rysslands rymdprogram inte uppvisar grandiosa framtidsvisioner om att återta en världsledande roll eller att kolonisera yttre rymden (Aliberti & Lisitsyna 2019: 18-19, Bodner 2017). Som genomgången ovan visat handlar de federala ryska rymdvisionerna om att inte halka efter och att nå jämbördighet, men inte att ta ledningen i den nya rymdkapplöpningen (Eriksson & Privalov 2021). Rymdprogrammets ambitioner verkar helt enkelt inte stämma med andra, betydligt mer ambitiösa "neoimperialistiska" uttalanden, som efter att Putin 2012 återkom har förstärkts över tid.

RYSK RYMDPOLITIK I ETT KONSTRUKTIVISTISKT PERSPEKTIV

Militarisering och antagonism är som sagt inte det enda mönstret i internationella rymdrelationer. Hur kan vi förklara Rysslands mångåriga, omfattande och nära samarbete med USA och andra västliga partner – inte minst kring internationella rymdstationen ISS – samtidigt som framförallt USA utmålats som ett hot mot global säkerhet och anklagas för kontinuerlig militarisering

av rymden? I ett konstruktivistiskt identitetsperspektiv är den paradoxala kombinationen av nära samverkan och antagonism en effekt av att USA ses som Rysslands "andre", den stormakt landet främst jämför sig med, på gott och ont. Samarbete och fiendskap har här i grund och botten samma betydelse – att bekräfta identiteten som stormakt (Eriksson & Privalov 2021).

Den konstruktivistiska litteraturen om Rysslands stormaktsambitioner lägger fokus på identitetsrelaterade faktorer som status, respekt, rivalitet, stolthet och nationsbyggande (Astrov & Morozova 2012, Neumann 2008, Kanet 2007). Materiella faktorer såsom ekonomisk utveckling och teknologiska framsteg respektive misslyckanden kan påverka sådana föreställningar, men det finns inget enkelt eller direkt samband mellan materiella omständigheter och identitet. Exempelvis pekar Neumann på att även under perioder då Ryssland/Sovjet rent materiellt och de facto visade strategisk eller teknologisk överlägsenhet så beklagade sig ledare ändå över bristen på internationell respekt och erkännande av landet som en ledande stormakt (Neumann 2008: 129). När Sovjetunionen sedan föll samman och såväl territorium som vägledande politisk ideologi förlorades hamnade Ryssland i en identitetskris, vilket fick statsledningen att betrakta geopolitik och återupprättad stormaktsidentitet som ett svar på den "ontologiska osäkerheten" – en kamp för att svara på frågan om vad Ryssland egentligen är som nation (Astrov & Morozova 2012: 196-198, Tsygankov 2008, Neumann 2008, Leichtova 2016 & Morozov 2015).

I ett konstruktivistiskt perspektiv handlar Rysslands rymdprogram om att återta, befästa och utveckla nationell identitet och internationell status som en modern, högteknologiskt framstående och betydelsefull stormakt omvärlden har att räkna med. Att Ryssland sedan självständigheten både drabbats av ekonomiska svårigheter och en ineffektiv byråkrati kan möjligen förklara bristen på tydliga framsteg för det ryska rymdprogrammet (Aliberti & Litsinya 2019, de Montluc 2010, Harvey 2001), men frånvaron av framgång förklarar inte bristen på ambition och vision. Konstruktivister framhåller att stormaktsidentitet kan uttryckas såväl genom en icke-hegemonisk upplevelse av sårbarhet, svaghet och underlägsenhet som genom självförtroende och föreställningar om styrka och överlägsenhet (Roberts 2017, Morozov 2015). Som konstruktivisten Guzzini noterar handlar stormaktsidentitet inte endast om grandiosa visioner om en ledande roll i världspolitiken, utan kan även uttryckas genom strävan efter jämbördighet och erkännande av andra. I Guzzinis ord: "geopolitics is the ideology of a great or dissatisfied power" (Guzzini 2012: 61).

Konstruktivismen ger dock inte nödvändigtvis en djupare förståelse av hur det kommer sig att föreställningar om underlägsenhet samt strävan efter samverkan och jämbördighet existerar parallellt med aggression, militarism och anspråk på dominans. Kombinationen av upplevd litenhet och storhet kan tyckas märklig. Dessutom finns en tendens i konstruktivistiska analyser av rysk nationell identitet och politik att endast beakta det dominerande statliga

paradigmet och i allt för liten grad studera de alternativa samhällsidéer och visioner som existerar i Ryssland.

RYSK RYMDPOLITIK I ETT POSTKOLONIALT PERSPEKTIV

Postkolonial teori påminner vid en första anblick om konstruktivism eftersom båda lyfter fram identitet och betydelsen av ”den andre”. Postkolonial analys av det moderna Ryssland bidrar dock med en mer komplex förståelse av ”den andre”, som kan avse såväl USA (eller Väst i bredare mening) som det förflutnas Sovjetunionen. Nationell identitet – som den uttrycks i såväl politik som i andra sammanhang såsom nyhetsmedier och populärkultur – avser således både interna och externa speglingar, liksom historiska, nutida och framtida referensobjekt.

Samtidigt har såväl det reella som det föreställda betydelse för hur aktörer upplever och gestaltar den nationella identiteten. Till skillnad från konstruktivismen, men i viss likhet med realismen, hävdas i postkolonial analys att rysk identitet formats av den reella utvecklingen av obalans i globala maktförhållanden, där Ryssland de facto halkat efter i flera avseenden. Postkoloniala teoretiker ser i denna bemärkelse Ryssland som en ”subaltern” – en stat underordnad en globalt strukturerad hegemoni som fortfarande domineras av USA. Samtidigt lyfter den postkoloniala analysen fram hur Ryssland agerar imperialistiskt mot sig självt och sin egen periferi (Morozov 2015). På detta sätt uppfattas Ryssland som beroende av sin västerländska ”andre” såväl normativt som materiellt. Det normativa beroendet kan ses i hur rysk politisk ledning generellt liksom rymdtjänstemän i synnerhet jämför det ryska rymdprogrammet med USA:s – där NASA agerar i samarbete med såväl äldre som nyare privata rymdentreprenörer. I en postkolonial tolkning har den ryska speglingen av USA påverkat den faktiska omvandlingen från statlig myndighet till statligt företag, där jämförelser med och uttalanden kring amerikanska SpaceX och annan amerikansk rymdverksamhet är vanliga. Samtidigt som Ryssland har gjort försök att etablera en egen kommersiell rymdsektor liknande den amerikanska, riktas återkommande kritik mot den amerikanska rymdpolitiken och de amerikanska rymdföretagen, som anklagas för bland annat orättfärdigt agerande på den internationella rymdmarknaden. Postkolonial analys framhåller att den ryska retoriken och den ryska organiseringen är direkt påverkade av amerikanska normer och praxis, och således formade av en global ”hegemonisk struktur” (Morozov 2015). Ryssland upplever även ett materiellt beroende av Väst, så också för rymdverksamheten, som därmed också påverkas av de idag omfattande västliga sanktionerna mot Ryssland – inklusive vissa sanktioner som även existerade före kriget i Ukraina (Vidal 2021). Exempelvis råder brist på viktiga elektroniska och andra tekniska komponenter tillverkade i Väst.

Möjligen är Kina på väg att ta plats som en alternativ eller kompletterande ”andre” för det moderna Ryssland. I ett postkolonialt perspektiv betraktas dock

det pågående rymdsamarbetet mellan Ryssland och Kina som något problematiskt, inte minst i ljuset av historiska erfarenheter. Ryska föreställningar om Kina har genom historien bottnat i såväl rädsla som brist på förtroende (Aliberti & Lisitsyna 2019, Mathieu 2010), vilket i och för sig kan sägas prägla relationer mellan stormakter generellt. Det går som sagt inte att utesluta att kinesiska framgångar i rymden, inklusive deras egen rymdstation och planerna på att landa taikonauter på månen och Mars, kan förstärka Kinas betydelse som den nye ”andre”. I rysk utrikespolitik talas också återkommande om ett ”skifte mot Öst”, vilket framförallt handlar om ett närmande till Kina. Noteras bör dock att Rysslands tidigare uttalanden om ett genuint rysk-kinesiskt projekt för att tillsammans nå månen av kinesiska företrädare snarare framställts som ett kinesiskt projekt till vilket Ryssland är välkommet att bidra – något som framkom då Kina presenterade projektet vid konferensen Glex (Global Space Exploration) i Sankt Petersburg sommaren 2021.

En möjlig tolkning är att någon ny, helt avvikande eller originell rysk rymdpolitik inte kan väntas få genomslag, trots att flera alternativa idéer och rymdvisioner existerar i dagens Ryssland. Den statliga ryska rymddiskursen förefaller som sagt ofta begränsad till jämförelser med den amerikanska, vare sig det handlar om hyllning, kritik eller avfärdande. Av betydelse är även den hegemoniska dominans som Roscosmos och den ryska staten har i den ryska rymddiskursen, något som förstärkts av statlig censur samt den nya lagen om ”utländska agenter”,² som kraftigt begränsar spridning av alternativa visioner liksom genomförande av oberoende studier om allt som rör den ryska statens säkerhet – vilket inbegriper rymdprogrammet.

Den ryska staten har också haft svårt att ersätta den sovjetiska berättelsen om statsbyggande och kommunismens seger som motivering till stora statliga projekt, inklusive det kostsamma rymdprogrammet. I den statliga rymdretoriken talas ibland om ”ett speciellt historiskt uppdrag” och emellanåt ges både vaga religiösa anspelningar liksom allmänna utsagor om att någon gång i framtiden kommer Ryssland nå såväl månen som Mars och vidare ut i den yttre rymden (Eriksson & Privalov 2021). I motsats till den sovjetiska berättelsen finns varken tydliga ryska framgångar eller en mobiliserande statligt sanktionerad berättelse om Ryssland i rymden.

Som nämnts ovan finns dock en hel del ny rysk populärkultur om rymden, av vilken en del är producerat för att direkt legitimera det ryska rymdprogrammet, medan en hel del annan populärkulturell produktion ignoreras eller rentav censureras. Exempelvis har den så kallade neokosmismen fått ett uppsving i dagens Ryssland, även om den till stora delar förbises eller nedtrycks av staten. Neokosmismen, som fått stort inflytande över samtida rysk konst,

2 En kortare beskrivning av lagen och dess effekter på engelska finns här: <https://meduza.io/en/feature/2021/08/05/a-new-kind-of-foreign-agent>.

betraktar utforskning av rymden som en möjlig väg mot nya former av socialt och politiskt liv, och till och med för att långsiktigt besegra döden. Företrädarna har organiserat sig i något de kallar Rymdinstitutet, vilket uppenbarligen är något helt annat än det statliga ryska rymdforskningsinstitutet.

Alternativa rymdvisioner har också kommit fram på andra sätt i föreställningar om det "subaltern" Ryssland, inte minst i form av hundratals små privata rymdmuséer som skapats av amatörer. Många av dessa alternativa populärkulturella aktiviteter uttrycker en form av postkolonial kritik mot rymdprojekt som avser att utvinna rymdresurser för ekonomisk vinning – kritik som sker utanför den ryska statens kontroll men däremot i samarbete med grupper i bland annat Frankrike, USA och Storbritannien (Alvarez 2020, Redfield 2002). Kritiken från populärkultur och inhemska forskare ger snarare uttryck för nya former av idealism, där politiska och sociala strukturer skapas som kan möta dagens globala kriser för miljö, klimat och ekonomi. I detta postkoloniala perspektiv är Rysslands vacklande ställning som stormakt i rymden inte nödvändigtvis något negativt, utan uppfattas snarare bana väg för alternativa och ljusare framtider. Relationen mellan dessa internt "subaltern" visioner och den ryska staten, liksom till den internationella omgivningen, är dock fortsatt oviss. En del av de nykosmiska projekten används för ekonomisk vinning av olika eliter och en del inslag ger även uttryck för nationalism och xenofobi (Bernstein 2014, Engström 2019). Den övergripande föreställningen inom nykosmismen handlar emellertid också om en tro på att kosmos och teknologi är besjälade samt på möjligheten att nå evigt liv (Bernstein 2019, Young 2012, Cosmos.art 2019). Noteras kan att delar av nykosmismen och de konstnärskollektiv som uttrycker den har vissa kopplingar till aktörer på den internationella arenan, såväl på den konstnärliga scenen som inom den nya rymdindustrin (Cosmos.art 2019, Goertzel 2010).

Avslutning

I denna artikel har vi beskrivit och försökt att förklara hur den ryska rymdpolitiken liksom bredare visioner om rymden utvecklats sedan Sovjetunions sammanbrott fram till idag. Den nya järnridå som uppstått i världspolitiken efter Rysslands invasion av Ukraina har nu även nått rymdpolitiken. Rymdsamarbetet mellan Öst och Väst har i princip avbrutits för vad som förefaller vara lång tid framöver. Samtidigt visar vår analys att för stormakten Ryssland är Väst och i synnerhet USA "den andre", man speglar sig i, även om Kinas framväxande status som rymdmakt komplicerar bilden. Föreställningen om USA som "den andre" har tagit sig flera uttryck, som dock gemensamt bottenar i ett paritetstänkande, dvs. i en strävan att erhålla erkännande och respekt som en jämbördig part. Vi har också poängterat att även utifrån vitt skilda teoretiska perspektiv – här i form av realism, konstruktivism och postkolonialism – nås slutsatsen

att rymdpolitiken i Ryssland handlar om bekräftelse av status och identitet som stormakt, vilket i grund och botten inte skiljer sig från rymdpolitiken i andra ledande rymdstater som USA och Kina. Till sist har vi också lyft fram betydelsen av populärkultur för att såväl legitimera de faktiska rymdprogrammen som för att utveckla alternativa visioner om rymden. Sambandet mellan verkliga rymdprojekt och populärkultur är komplext, och gränsen däremellan sällan glasklar.

Referenser

- Aliberti, Marco & Lisitsyna, Ksenia, 2019. *Russia's Posture in Space: Prospects for Europe*. Berlin: Springer.
- Alvarez, Tamara, 2020. *The Eighth Continent: An Ethnography of Twentieth-First Century Euro-American Plans to Settle the Moon*, tillgänglig på <https://www.academia.edu/43890727/The_Eighth_Continent_An_Ethnography_of_Twenty_First_Century_Euro-American_Plans_to_Settle_the_Moon>, hämtad 2022-09-15.
- Astrov, Alexander & Morozova, Natalia, 2012. "Russia: geopolitics from the heartland", s. 192-216 i Guzzini, Stefano (red.), *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BBC, 2021. "Russian team back on Earth after filming first movie in space", *BBC NEWS*, 17 October, tillgänglig på <<https://www.bbc.com/news/world-europe-58944660>>, hämtad 25 mars 2022.
- Bernstein, Anya, 2014. "Cyborgs, Weak Cosmists, and a Russian Planet", *NYU Jordan Center*, tillgänglig på <<https://jordanrussiacycenter.org/news/cyborgs-weak-cosmists-russian-planet/>>, hämtad 19 augusti 2022.
- Bernstein, Anya, 2019. *The Future of Immortality: Remaking Life and Death in Contemporary Russia*. Princeton: Princeton University Press.
- Bodner, Matthew, 2021. "Russia, racing to beat Tom Cruise and NASA to first movie shot in space, picks its cast", *NBC News*, 14 May, tillgänglig på <<https://www.nbcnews.com/science/space/russia-racing-beat-tom-cruise-nasa-first-movie-shot-space-n1267341>>, hämtad 2022-03-25.
- Bodner, Matthew, 2017. "60 years after Sputnik, Russia is lost in space", *Space News*, 4 October 2017, tillgänglig på <https://spacenews.com/60-years-after-sputnik-russia-is-lost-in-space/#:~:text=MOSCOW%20%E2%80%94%20Just%20over%2030%20years,golden%20age%20of%20space%20exploration>, hämtad 2022-08-17.
- Bowman, Bradley & Thompson, Jared, 2021. "Russia and China Seeks to Tie America's Hands in Space", *Foreign Policy*, 31 March 2021, tillgänglig på <<https://foreignpolicy.com/2021/03/31/russia-china-space-war-treaty-demilitarization-satellites/>>, hämtad 2022-09-17.
- Bugos, Shannon, 2021. "Russian ASAT test Creates Massive Debris", *Arms Control Association*, December 2021, tillgänglig på <<https://www.armscontrol.org/act/2021-12/news/russian-asat-test-creates-massive-debris>>, hämtad 2022-09-17.
- Consultant Plus, 2013. *Main Provisions of the Foundations for the State Policy of the Russian Federation in the Area of Space Activities until 2030 and Further Perspective*, tillgänglig på <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_145908/>, hämtad 2019-03-19.
- Cosmos.art, 2019. "About", *Institute of the Cosmos*, tillgänglig på <<https://cosmos.art/about>>, hämtad 2022-08-19.

- Engström, Maria, 2019. "Telluro-Cosmic Imperial Utopia and Contemporary Russian Art", i Suslov, Mikhail & Bodin, Per-Arne (red.), *The Post-Soviet Politics of Utopia*. London: I. B. Taurus.
- Engström, Maria, 2014. "Contemporary Russian Messianism and the New Russian Foreign Policy", *Contemporary Security Policy* 35(3), s. 356-379.
- Eriksson, Johan & Giacomello, Giampiero, 2022. "Space and the New Iron Curtain", *Crisis Response* 17(3), s. 84-85.
- Eriksson, Johan & Newlove-Eriksson, Lindy, 2022. "Outsourcing the American Space Dream: SpaceX and the Race to the Stars", paper presenterat vid ISA-konferensen i Nashville, Tennessee, 28 mars – 2 april 2022.
- Eriksson, Johan & Privalov, Roman, 2021. "Russian Space Policy and Identity: Visionary or Reactionary?", *Journal of International Relations and Development* 24(2), s. 381-407.
- Garant, 2018. Russian Federal Law fr. 20 August 1992 №5663-I "On Space Activities", tillgänglig på <<http://ivo.garant.ru/#/document/136323/paragraph/25483:0>>, hämtad 2019-03-19.
- Gerovitch, Slava, 2011. "Memories of Space and Spaces of Memory", s. 85-102 i Maurer, E., Richers, J., Rùthers, M. & Scheide, C. (red.), *Soviet Space Culture*. London: Palgrave Macmillan.
- Gerovitch, Slava, 2015. *Soviet Space Mythologies: Public Images, Private Memories, and the Making of a Cultural Identity*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Goertzel, Ben, 2010. *A Cosmist Manifesto: Practical Philosophy for the Posthuman Age*. Humanity+.
- Goswami, Namrata, 2021. "The Strategic Implications of the China-Russia Lunar Base Cooperation Agreement", *The Diplomat*, 19 March, tillgänglig på <<https://thediplomat.com/2021/03/the-strategic-implications-of-the-china-russia-lunar-base-cooperation-agreement/>>, hämtad 2022-08-17.
- Guzzini, Stefano (red.), 2012. *The Return of Geopolitics in Europe: Social Mechanisms and Foreign Policy Crises*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harvey, Brian, 2007. *The Rebirth of the Russian Space Program: 50 Years After Sputnik*, *New Frontiers*. Berlin: Springer and Praxis Publishing.
- Harvey, Brian, 2001. *Russia in Space: The Failed Frontier?* Berlin: Springer and Praxis Publishing.
- Kreml, 2001a. Владимир Путин поздравил работников и ветеранов ракетно-космической отрасли, летчиков-космонавтов с Днем космонавтики. 12 April 2001, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/news/41071>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2001b. Совместная пресс-конференция с Президентом США Джорджем Бушем. 22 July 2001b, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21294>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2004. Вступительное слово на торжественном собрании, посвященном Дню космонавтики. 12 April 2004, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22419>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2007a. Космические технологии могут внести весомый вклад в модернизацию и экономическое развитие России. 12 January 2007, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/news/37021>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2007b. Космическая отрасль не сможет полноценно развиваться без экономической составляющей. 29 March 2007, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/news/37727>>, hämtad 2020-03-03.

- Kreml, 2008. Вступительное слово на совещании с членами Совета Безопасности “О политике Российской Федерации в области космической деятельности на период до 2020 года и дальнейшую перспективу”. 11 April 2008, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24913>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2011a. Встреча с молодыми учёными. 8 February 2011, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/news/10278>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2011b. Интервью Дмитрия Медведева Центральному телевидению. 12 April 2011. Китая, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/news/10911>>, hämtad 2020-03-03.
- Kreml, 2014. Военная доктрина Российской Федерации, tillgänglig på <<http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>>
- Kreml, 2018. Встреча с помощником Президента США по надбезопасности Джоном Болтоном. 23 October 2018, tillgänglig på <<http://kremlin.ru/events/president/news/58880>>, hämtad 2020-03-03.
- Lazareva, Ekaterina. 2022. Путин предупредил развязывание войны с Западом на новом фронте, Ura.ru, 26 July 2022, tillgänglig på <<https://ura.news/articles/1036285071>>, hämtad 2022-12-20
- Leichtova, Magda, 2016. *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West*. London: Routledge.
- Lewis, David G., 2018. “Geopolitical imaginaries in Russian foreign policy: The evolution of ‘Greater Eurasia’”, *Europe-Asia Studies* 70(10), s. 1612–1637.
- Makarov, Yuri & Payson, Dmitry, 2009. “Russian space programs and industry: Defining the new institutions for new conditions”, *Space Policy* 25, s. 90–98.
- Maurer, Eva, Richers, Julia, Rùthers, Monica & Scheide, Carmen, 2011. *Soviet Space Culture: Cosmic Enthusiasm in Socialist Societies*.
- Mashie, Abraham, 2022. “Space Force Can Only ‘Mitigate’ China-Russia Space Cooperation”, *Air Force Magazine* 24 May, tillgänglig på <<https://www.airforcemag.com/space-force-can-only-mitigate-china-russia-space-cooperation/>>, hämtad 2022-08-17.
- Mathieu, Charlotte, 2010. “Assessing Russia’s Space Cooperation with China and India – Opportunities and Challenges for Europe”, *Acta Astronautica* 66(3–4), s. 355–361.
- de Montluc, 2010. “Russia’s resurgence: Prospects for space policy and international cooperation”, *Space Policy* 26, s. 15–24.
- Moltz, James Clay, 2019. *The Politics of Space Security: Strategic Restraint and the Pursuit of National Interests*. Stanford: Stanford University Press.
- Morozov, Viatcheslav, 2015. *Russia’s Postcolonial Identity*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Newlove-Eriksson, Lindy & Johan Eriksson, 2013. “Governance Beyond the Global: Who Controls the Extraterrestrial”, *Globalizations* 10(2), s. 277–292.
- Neumann, Iver B., 2008. “Russia as a great power, 1815–2007”, *Journal of International Relations and Development* 11, s. 128–151.
- Palkowsky, Deganit, 2021. “Why Russia Tested Its Anti-Satellite Weapon”, *Foreign Policy*, 26 December, tillgänglig på <https://foreignpolicy.com/2021/12/26/putin-russia-tested-space-asat-satellite-weapon/>, hämtad 2022-08-20.
- Pravo (Official internet portal for legal information), 2009. Federal Space Program Until Year 2000, tillgänglig på <<http://www.pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102027585&rdk=&backlink=1>>, hämtad 2019-03-31.

- Privalov, Roman, 2022a. "Through the Thorns to Where? The Politics of Alternative Appropriations of Soviet Space Culture in Contemporary Russia", *Space Policy*, March.
- Privalov, Roman, 2022b. "Space Nostalgia: The Future that is Only Possible in the Past", *Baltic Worlds* 15(1-2), s. 52-56.
- Privalov, Roman, 2021. "Is the Future Soviet? USSR-2061 and the Reality of Utopia", *Praktyka Teoretyczna* 41(3), s. 123-228.
- Redfield, Peter, 2002. "The Half-Life of Empire in Outer Space", *Social Studies of Science* 32(5-6), s. 791-825.
- Rementeria, Santiago, 2022. "Power Dynamics in the Age of Space Commercialisation", *Space Policy* 60, May.
- Roberts, Kari, 2017. "Understanding Putin: The politics of identity and geopolitics in Russian foreign policy discourse", *International Journal* 72(1), s. 28-55.
- Roscosmos TV, 2018. Десять принципов космонавтики, tillgänglig på <<https://www.youtube.com/watch?v=CCO-9o1Kd8A>>, hämtad 2019-04-01.
- Roscosmos, 2016. "Main Provisions of the Federal Space Program 2016-2025", tillgänglig på <<https://www.roscosmos.ru/22347/>>, hämtad 2019-04-01
- Sharf, Zack, 2020. "A new space race begins: Russia aims to beat Tom Cruise by sending an actor to space in 2021", *IndieWire*, 21 December, tillgänglig på <<https://www.indiewire.com/2020/12/russia-battles-tom-cruise-sending-actor-space-1234606110/>>, hämtad 2022-03-25.
- Sheehan, Michael, 2008. *The International Politics of Space*. London: Routledge.
- Shoumikhin, A., 2003. "Russian perspectives on the military uses of outer space", *Astropolitics* 1(3), s. 95-112.
- Siddiqi, Asif A. & Andrews, James T. (red.), 2011. *Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Siddiqi, Asif A., 2011. "From Cosmic Enthusiasm to Nostalgia for the Future", i Maurer, Eva, Richers, Julia, Rùthers, Monica & Scheide, Carmen (red.), *Soviet Space Culture*.
- Siddiqi, Asif A., 2005. "Privatising Memory: The Soviet Space Program Through Museums and Memoirs", s. 98-115 i Collins, Martin & Millard, Douglas (red.), *Showcasing Space: Artefacts Series: Studies in the History of Science and Technology*. London: The Science Museum.
- Sivkov, Denis Yu, 2019a. "Space Exploration at Home: Amateur Cosmonautics in Contemporary Russia [Osvoenie Kosmosa v Domashnikh Usloviakh: Liubitel'skaia Kosmonavtika v Sovremennoi Rossii]", *Etnograficeskoe Obozrenie* 6, s. 67-79.
- Sivkov, Denis Yu., 2019b. "Steps and Leaps: The Anthropology of Space in Search of Scale [Shagi i Skachki: Antropologija Kosmosa v Poiskakh Masshtaba]", *Etnograficeskoe Obozrenie* 6, s. 29-33.
- Sivkov, Denis Yu & Teryokhin, Makar, 2021. "Our Space [Nash Kosmos]", *Takie Dela*, tillgänglig på <<https://cosmos.takiedela.ru/>>, hämtad 2022-01-24.
- Su, J., 2010. "The "Peaceful Purposes" Principle in Outer Space and the Russia-China PPWT Proposal", *Space Policy* 26(2), s. 81-90.
- Tarascenko, Maxim V., 1994. "Russia's Place in Space: A Home View", *Space Policy* 10(2), s. 115-120.
- TASS, 2022a. "Putin Congratulates Russians on Cosmonautics Day from far East's Vostochny Spaceport", *TASS Russian News Agency*, 2022-04-12, tillgänglig på <<https://tass.com/science/1436455>>, hämtad 2022-07-02.

- TASS, 2022b. "Ryssland och Kina har undertecknat avtal om rymdsamarbete 2017 – om en gemensam månbas, utforskning av den yttre rymden", tillgänglig på <<https://tass.com/science/1445167>>, hämtad 2022-07-02.
- Taylor, Adam, 2018. "Putin says he wishes the Soviet Union had not collapsed. Many Russians agree", *The Washington Post*, March 3, 2018, tillgänglig på <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/03/03/putin-says-he-wishes-he-could-change-the-collapse-of-the-soviet-union-many-russians-agree/?noredirect=on&utm_term=.1318867ba6a8>, hämtad 2019-05-02.
- Tsygankov, Andrei P., 2008. "Self and other in International Relations theory: Learning from Russian civilizational debates", *International Studies Review* 10(4), s. 762-775.
- Tronchetti, F., 2011. "Preventing the Weaponization of Outer Space: Is a Chinese-Russian-European Common Approach Possible?", *Space Policy* 27(2), s. 81-88.
- Unigeo, 2013. "Federal Space Program for years 2006-2015" (reprint from official journal Federal Book), tillgänglig på <<http://unigeo.ru/upload/files/abd8babcdcf3302fa6fc538bcd1bod2.pdf>>, hämtad 2019-03-31.
- Vidal, Florian, 2021. *Russia's Space Policy: The Path of Decline?* Études de Ifri. Paris: Ifri.
- Welch Larsson, Deborah & Vidal, Aleksei, 2010. "Status Seekers: Chinese and Russian Responses to U.S. Primacy", *International Security* 34(4), s. 63-95.
- Young, George M., 2012. *The Russian Cosmists: The Esoteric Futurism of Nikolai Fedorov and His Followers*. Oxford: Oxford University Press.